

Sudhir Hazareesingh: *How the French Think* Penguin 2016

Anmeldt av Torbjørn L. Knutsen
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)

Franskmennene gjør mye stas på sin intellektuelle elite. De hegner om sine filosofer som nasjonale skatter. De gir dem spalteplass i landets største aviser og den beste sendetiden på TV. De blir til og med lyttet til av statslederne – som når filosofen Bernard-Henri Lévy overtalte president Nicolas Sarkozy til å intervensjonere militært i Libya i 2011.

How the French Think gjennomgår 400 år med fransk intellektuell historie. Det er ikke en bok om *hva* franskmennene tenker på, men *hvordan* de tenker. Forfatteren er ute etter å identifisere tenkemåten som kjennetegner franske intellektuelle. Han identifiserer en håndfull sosiale og kulturelle særtrekk og presenterer et konstruktivistisk argument som viser hvor disse trekkene kommer fra og hvordan de har utviklet seg. Han fester seg ved fem vedvarende trekk: Rasjonalisme, abstraksjon, diskusjon, dualisme, universalisme.

Før han drøfter dem nærmere, presenterer han Frankrikes høye, sølvhårede utenriksminister, Dominique de Villepin, og den sviende formaningen han ga amerikanerne i FNs sikkerhetsråd i februar 2003. Mens USA la siste hånd på invasjonen av Irak, advarte de Villepin amerikanerne mot krig. Han feide til side all dokumentasjon som hans amerikanske motpart, Colin Powell, hadde fremlagt for FN noen dager tidligere for å vise at Irak hadde masseødeleggelsesvåpen. Han fnøs foraktelig av påstanden om at det var en forbindelse mellom Osama bin Ladens terrororganisasjon og Saddam Husseins diktatoriske regime. Han løftet frem Frankrikes utenrikspolitiske erfaring – erfaringen med krig og barbari og nasjonens rakryggede positur fremfor Historien og Menneskeheten. Han minnet amerikanerne om at FN representerte fred og verdens samvittighet – at Frankrike og andre medlemmer av FN har et tungt ansvar og at i valget mellom krigen og folkeretten må de alltid velge folkeretten.

Hazareesingh åpner boken med denne formaningen fordi den er så forbannet fransk. Den er elegant (men kan oppfattes som arrogant). Den viser til historisk erfaring (men uten å være spesifikk). Den bygger på en spenning mellom motsetninger (krig og folkerett; makt og idealer). Den er abstrakt og tuftet på en appell til universelle verdier (ikke til empiriske bevis). Dessuten fikk den amerikanske diplomater til å skumme av raseri.

How the French Think er en spirituell og tankevekkende gjennomgang av fransk åndshistorie. Forfatteren kjenner sitt tema og formidler gode gløtt inn i Frankrikes kulturelle univers til et engelskspråklig publikum. Hazareesingh står med ett ben i hver kultur – han vokste opp på Mauritius og underviser statsvitenskap i Oxford. Boken er skrevet med kunnskap og sympati – som antydes i bokens undertittel: *An Affectionate Portrait of an Intellectual People*. Boken ble i 2015 tildelt den franske *Grand Prix du Livres d'Idées* – noe som burde borge for at selv angloskeptiske franskmenn setter pris på den.

Boken er kronologisk arrangert. Første kapittel drøfter René Descartes – som fremdeles kaster lange skygger over fransk åndsliv, ifølge Hazareesingh. Enten de står til høyre eller venstre i politikken, så er franskmenn påvirket av den cartesiske søken etter fornuftens grunnleggende erkjennelsesformer og deduktive utledninger.

Denne rasjonalistiske tilbøyeligheten disponerer til diskusjoner om generelle påstander og abstrakte prinsipper, hevder Hazareesingh. Dette er en av særegenhetene ved Frankrikes politiske kultur, fortsetter han. Som illustrasjon trekker han frem håndboken som britiske soldater fikk utdelt våren 1944, under forberedelsene til invasjonen av Normandie. Her ble soldatene orientert om den skarpe tonen i franske diskusjoner. 'Det er lett å tro at to franskmenn som diskuterer er bitre fiender, når de i virkeligheten kun diskuterer abstrakte prinsipper', het det.

I Frankrike kan prinsipper være viktigere enn fakta. Hazareesingh nevner at i henhold til prinsippet om *laïcité* – Frankrikes absolutte skille mellom religiøse og statlige institusjoner – så protokollfører ikke fransk politi opplysninger om arrestanters religiøse tilhørighet. I den franske debatten om hva som skal gjøres for å stoppe Islamismens spredning i franske fengsler, har følgelig ingen av partene noen som helst empiri å støtte seg på. Debatten er intens, men prinsipiell. Den raser i et empirisk vakuum.

Hva slags prinsipper snakker vi om? Hvor kommer de fra? Mange av prinsippene ble formulert under Opplysningstiden. Deretter ble de spissformulert under Revolusjonen av 1789 – slik som forestillingene om borgerrettighetene, allmenviljen og folkesuvereniteten. Disse ideene, formulert bl.a. av Jean-Jacques Rousseau, ble siden befestet gjennom den ritualistiske feiringen av revolusjonens minne.

Disse prinsippene fremstilles som regel som universelle. Forestillingen om menneskerettighetene er et særdeles viktig eksempel. Hazareesingh drøfter også revolusjonens idé om nasjonen. Han viser hvordan det er forestillingen om menneskerettighetene som til syvende og sist ligger bak. Den franske nasjonen innebærer ikke

noe etnisk eller religiøst felleskap, men en felles aksept av et knippe grunnleggende, universelle rettigheter.

Franske diskusjoner kretser ikke bare om abstrakte, universelle prinsipper, de er også preget av en særegen hang til dualisme. Franskmennene har utviklet sine naturvitenskaper i Descartes' skygge; de har bygget på en hang til å formulere påstander i binære motsetninger. Dette har disponert franske forskere for fremgang i felt som logikk, matematikk og informatikk, antyder Hazareesingh. Denne hangen når også langt inn i samfunnsvitenskapene, forsetter han – og minner om at de politiske begrepene 'høyre' og 'venstre' er av fransk opprinnelse. Han kontrasterer denne franske hangen til dualisme til den tyske tendensen til dialektikk. Når tyskerne tenker i motsetninger (tese, antitese), drives de av en trang til å skape en syntese (en 'oppheving'/ sammensmelting av motsetningene). Franske tenkere gjør sjelden dette. De legger isteden vekt på å rendyrke kontraster, dilemmaer, spenninger og selvmotsetninger.

Til sammen utgjør disse fem kulturelle særtrekkene – rasjonalisme, abstraksjon, diskusjon, dualisme, universalisme – bestanddelene i en slags 'fransk eksepsjonalisme'. Første del av Hazareesinghs bok inneholder seks kapitler som viser hvordan særtrekkene i denne franske tenkemåten har utviklet seg fra 1600-tallet av; hvordan den har vært formet av innflytelsesrike tenkere og løftet frem av kulturelle og politiske institusjoner. Disse trekkene har vært støttet av landets regjerende eliter og innlemmet i skolene – som underviser bl.a. filosofi allerede på lavere trinn.

Bokens andre del består av fire kapitler som dekker tiden etter andre verdenskrig og frem til i dag. Her skifter Hazareesingh gir. Han gir mer detaljerte beskrivelser av enkelte tenkerne og viser hvordan den franske universalismen i etterkrigstiden fikk et marxistisk uttrykk. Han vier særlig oppmerksomhet til Jean-Paul Sartre som hadde en enorm innflytelse i de nære etterkrigsårene. Han viser hvordan eksistensialismen overraskende hurtig mistet sin glans etter Sartres død i 1980 – men bemerker at på ett område stod eksistensialismen lenge sterkt: i Simone de Beauvoirs feminisme som hadde stor innflytelse i Frankrike og i Europa forøvrig. Hazareesingh fremholder også at til tross for at kjendisen Jean-Paul Sartre dominerte europeisk åndsliv i årene etter andre verdenskrig, så har kanskje doldisen Jean Monnet vist seg som en mer innflytelsesrik tenker. Monnets ideer om en fredsbyggende europeisk integrasjon over fremdeles en stor innflytelse i europeisk politikk.

Hazareesinghs bok er preget av respekt for Frankrike intellektuelle tradisjon. Han beundrer dens mangfold og kreativitet. Han roser Frankrike for å ha gitt de intellektuelle en viktig rolle som etikkens voktere og kritikkens utøvere i en vid offentlighet preget av åpenhet og toleranse. Dette er helt sentrale elementer i et levende og fungerende demokrati. De intellektuelles funksjon er å være tvilende og skeptiske røster i samfunnet og utfordre maktthavere og etablerte sannheter.

Skepsis spiller en viktig rolle i det franske demokratiet. Og siden den så åpenbart kan føres tilbake til Descartes, er det underlig at Hazareesingh ikke inkluderer skepsis blant de særegne elementene i den franske eksepsjonalismen. Dette blir påfallende

når han mot slutten av boken fremholder at disse særtrekkene av og til kan slå uheldig ut. Rasjonalisme, abstraksjon, diskusjon, dualisme og universalisme er gode verdier – men må doseres i moderate mengder. For mye rasjonalisme kan vippe over i snusfornuft. Skjønt i Frankrike synes denne faren å være liten. For ifølge Hazareesingh har franske intellektuelle også en annen, mer mystisk og irrasjonell side. Som eksempel nevner han bl.a. hvordan president François Mitterrand aldri tok viktige beslutninger uten først å ha konsultert sin astrolog. Etter at europeiske diplomater hadde fremforhandlet Maastricht-traktaten i februar 1992 og dokumentet skulle ratifiseres av EUs medlemsland, ble det ut fra Mitterrands astrologiske beregninger bestemt at september var en gunstig måned for folkeavstemning.

Nei, da er overdreven universalisme en større fare. For universalisme kan blokere evnen til å observere og anerkjenne andre. Den kan også slå over i arroganse. Og dette kan i sin tur skape vanskeligheter i forholdet til andre stormakter som også legger vekt på universalistiske verdier. Fremst blant disse andre er USA – hvis diplomater ergret seg grønne da utenriksminister de Villepin i FN i 2003 formulerte formaninger som var til forveksling like amerikanernes egne. Mon denne universalistiske hangen gir franskmenn og amerikanere en felles egenskap: at når de observerer andre, så har de en tendens til kun å se spillbilder av seg selv?

Men det er overdreven skepsis som representerer den største faren, for den kan svekke de andre egenskapene. Overdreven skepsis kan tære på den sunne fornuft, så tvil om samfunnets generelle kunnskapsbase og ødelegge nasjonens etablerte konsensus. Det var dette som skjedde i Frankrike under postmodernismens glanstid, om vi skal tro Hazareesingh. Han har som sagt stor beundring for franske filosofer, men synes å gjøre et unntak ved postmodernistene. Dem levner han ikke mye ære. Han avfeier tekstene til Derrida og Baudrillard som lek og ordspill og han ser deres popularitet som symptomer på kulturelt forfall.

Ifølge Hazareesingh bidro postmodernisme og dekonstruksjon til å svekke det franske samfunnets grunnleggende forestillinger på 1970-tallet. Nasjonens konsensus ble revet opp av progressive argumenter om at det fantes grupper som var marginalisert, disiplinert og undertrykt av samfunnets maktelite. Nasjonens politiske landskap ble deretter endret av flere ting. Først av argumentet om at grupper på samfunnets marginer hadde legitime perspektiver og diskurser, at deres narrasjoner måtte respekteres og at deres identiteter måtte beskyttes. Deretter ble landskapet endret av at flere av Frankrikes ruvende meningsdannere døde. Jean-Paul Sartre og Roland Barthes døde begge to i 1980. Flere andre toneangivende tenkere fulgte i rask rekkefølge – Jacques Lacan (1981), Raymond Aron (1983) og Michel Foucault (1984) fremst blant dem. Endelig kollapset både marxismen og Gaullismen – to av de bærende søylene i fransk politikk. Konsekvensen av alt dette var en dyp intellektuell krise.

Bokens siste kapittel drøfter denne krisen nærmere. Hazareesingh påpeker de viktigste skillelinjene i Frankrikes politiske debatt. Han gjentar at progressive tenkere tilkjente forskjellige grupper legitime diskurser og ønsket å respektere deres

narasjoner og beskytte deres identiteter; og han antyder at reaksjonære aktivister så stjal identitetspolitikens argumenter. I Frankrike – som i en rekke andre vestlige land – kollapset flere av rikspolitikens bærende søyler, og fra ruinene har det vokst frem politiske bevegelser som talte nativistiske og deklasserte sosiale gruppers sak og som målbærer reaksjonens og nasjonalismens identitetspolitiske argumenter.

How the French Think er en innholdsrik og underholdende bok. Men det må også sies at Hazareesinghs prosjekt allerede i utgangspunktet er suspekt. For slike forsøk på å redusere en stor nasjon til en liten liste særegenheter er dømt til å mislykkes. Det er skrevet mange bøker om hvordan nasjoner tenker. Alle sammen ender opp med grove idealtyper – i beste fall med tankevekkende forenklinger; i verste fall med karikaturer.

Hazareesingh hevder at franskmennene er abstrakte; men er de mer abstrakte enn tyskerne? Og skiller virkelig den franske dualismen seg fra den tyske dialektikken? Vel er franskmennene rasjonelle – og Hazareesingh er overbevisende når han setter den franske rasjonalismen opp mot britenes empirisme og deres pragmatiske kremmerånd. Men hvor forskjellige er de to nasjonene egentlig? Og har franskmennene en mer underlig blanding av rasjonalisme og mystisisme enn f.eks. russerne? Og diskuterer de mer intenst enn italienerne? Forsøk på å portrettere en hel nasjon med enkle begreper er i bunn og grunn ganske omsonst. I hvert fall når det gjelder store nasjoner hvor interne forskjeller mellom samfunnslag og regioner er store. Befolkningene er for uensartet og sammensatt til å kunne skjæres over én kam.

Men skepsis kan overdrives – som Hazareesingh er blant de første til å akseptere. Boken hans er lesverdig, lærerik og tankevekkende. Kanskje er det fordi Frankrike egner seg bedre til et slikt forenklet kulturportrett enn mange andre store nasjoner? For når det gjelder Frankrikes politikk og kultur, så er begge deler svært sentraldominert. Det er som med landets veier og jernbanenett: alt leder til Paris. De institusjonene som produserer og vedlikeholder landets intellektuelle elite er samlet i hovedstaden – ja, til og med i et forholdsvis lite område av byen. Dette siste drøftes forresten i en annen bok fra 2016 som fortjener å bli obligatorisk lesning for frankofile: Sarah Bakewells flanerende *At the Existential Café: Freedom, Being and Apricot Cocktails*.

Om forfatteren

Torbjørn L. Knutsen (ph.d.) er professor i statsvitenskap ved NTNU, og professor II ved Luftkrigsskolen. Korrespondanse: torbjorn.knutsen@svt.ntnu.no.